

Ομιλία στον Ο.Π.Ε.Κ. με θέμα :

«Η πορεία της οικονομίας στην Ελλάδα, την Ευρώπη και τον κόσμο»

Αθήνα, 12 Νοεμβρίου 2008

Κυρίες και Κύριοι,

Φίλες και Φίλοι,

Το θέμα της σημερινής ομιλίας μου είναι λίγο ως πολύ γνωστό. Αποφάσισα αυτή την ομιλία γιατί νομίζω ότι χρειάζεται μια γενικότερη αντίληψη για τα όσα συμβαίνουν. Οι πολλές λεπτομέρειες που βλέπουν κάθε μέρα το φως της δημοσιότητας, η συνεχής εναλλαγή των εξελίξεων αλλά και οι αντιπαραθέσεις για συγκεκριμένες επιπτώσεις συγκαλύπτουν τη συνολική εικόνα. Όμως είναι επιβεβλημένο να έχουμε γνώση για ένα φαινόμενο που θα επηρεάσει για πολύ καιρό τη ζωή μας.

Κυρίες και Κύριοι,

Αγαπητοί φίλοι,

Οι διεθνείς εξελίξεις

Στην γαλλική εφημερίδα Le Monde στα μέσα του Ιουλίου υπήρχε μια σύντομη αναφορά στην παρουσίαση της πολιτικής της Κεντρικής Τράπεζας των Ηνωμένων Πολιτειών από τον πρόεδρό της Ben Bernanke στο Κογκρέσο. Ο κ. Bernanke άφησε να εννοηθεί, ότι δεν πιστεύει στις προβλέψεις των εμπειρογνομόνων του για τις οικονομικές εξελίξεις στις ΗΠΑ. Δεν θεωρούσε ότι η περίοδος των δυσκολιών τελείωσε και θα υπάρξει ανάκαμψη. Ήταν παράδοξο, ο υπεύθυνος της κεντρικής Τράπεζας της οικονομικά ισχυρότερης χώρας να δηλώνει δημοσίως την αδυναμία του να διαμορφώσει μια οικονομική στρατηγική. Τα γεγονότα δικαίωσαν όμως την επιφυλακτικότητα του. Ενώ στα μέσα Ιουνίου οι τραπεζίτες δήλωναν ότι πέρασε η λόγω των επισφαλών ενυπόθηκων δανείων στις Ηνωμένες Πολιτείες χειρότερη κρίση στο χρηματοπιστωτικό σύστημα του ανεπτυγμένου κόσμου και δεν πρόκειται να υπάρξουν άλλες αρνητικές εξελίξεις, ένα μήνα μόλις μετά δυο μεγάλες κτηματικές τράπεζες των Ηνωμένων Πολιτειών ανακοίνωναν ότι χρειάζονται κρατική βοήθεια για να μην περιέλθουν σε αδυναμία πληρωμών. Η κυβέρνηση των ΗΠΑ αναγκάστηκε κατόπιν τούτου αρχικά να διαβεβαιώσει την αγορά ότι εγγυάται την πληρωμή των υποχρεώσεων των δυο τραπεζών και στη συνέχεια να τις κρατικοποιήσει. Η κίνηση αυτή δεν απέτρεψε την χειροτέρευση της κρίσης.

Τέλη Σεπτεμβρίου το Υπουργείο Οικονομικών των ΗΠΑ ζήτησε από το Κογκρέσο την έγκριση ενός σχεδίου διάσωσης του χρηματοπιστωτικού συστήματος, το κόστος του οποίου υπολόγιζε σε 700 δις δολάρια, ένα δυσθεώρητο ποσό. Το κόστος αυτό υπερβαίνει το διπλάσιο του ετήσιου ελληνικού Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος. Σύμφωνα με το σχέδιο, το αμερικανικό δημόσιο θα δικαιούται να αγοράσει «περιουσιακά στοιχεία που σχετίζονται με υποθήκες» σε οποιαδήποτε τιμή και να τα

πουλήσει επίσης κατά την κρίση του οποτεδήποτε στο μέλλον. Το Κογκρέσο ενέκρινε το σχέδιο, για να αποφευχθεί μια κατάρρευση των αγορών με αντίκτυπο στην οικονομία συγκρίσιμο με εκείνο της Μεγάλης Ύφεσης. Η κριτική για το σχέδιο διάσωσης υπήρξε έντονη.

Ας συγκρατήσουμε ότι σε μια χώρα όπου η κρατική παρέμβαση για να σωθούν προβληματικές επιχειρήσεις εθεωρείτο το απόλυτο κακό, επενέβη το κράτος για να αποφευχθεί η επίταση της κρίσης και μάλιστα κατά τρόπο πρωτόγνωρο.

Ο πρώην καγκελάριος της Γερμανίας μου διηγήθηκε πριν λίγες μέρες ότι ένας κινέζος υπουργός μεταξύ σοβαρού και αστείου του είπε σε συζήτηση για τις παγκόσμιες επιπτώσεις της κρίσης. Η Κίνα έχει τρία προβλήματα. Το πρώτο, ότι έχει επενδύσει τα συναλλαγματικά αποθέματά της σε αμερικάνικα κρατικά ομόλογα. Θα στηρίξει τις ΗΠΑ και δεν θα πουλήσει τα ομόλογα. Το δεύτερο είναι η μείωση των ρυθμών ανάπτυξης στο εσωτερικό της χώρας. Με μέτρα δημοσιονομικής πολιτικής θα ενισχύσει την ανάπτυξη. Το τρίτο και πιο δύσκολο είναι ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες άρχισαν να μιμούνται το κινεζικό οικονομικό μοντέλο.

Ας συγκρατήσουμε επίσης ότι η διάσωση αφορά επιχειρηματίες που κερδοσκόπησαν, απεκόμισαν τεράστια κέρδη και αρνούνται να καταβάλουν το κόστος της ασυδοσίας. Αυτό το κόστος μετακυλιείται στο κοινωνικό σύνολο. Δικαιολογημένα οι πολίτες μπορούν να ρωτήσουν γιατί σε πολλά και σοβαρά προβλήματα που τους ταλαιπωρούν, όπως η φτώχεια, το ανεπαρκές σύστημα υγείας ή οι πενιχρές συντάξεις δεν υπάρχει προθυμία να εξευρεθούν οι απαραίτητες πιστώσεις και οι κερδοφόρες επιχειρήσεις αντιδρούν στις φορολογίες.

Οι επενδυτικές τράπεζες αποδείχθηκαν ως ο ασθενής κρίκος του συστήματος. Οι κανόνες προς προστασία των καταθετών που υποχρεώνουν τις εμπορικές τράπεζες να τηρούν ορισμένα αποθεματικά ή να συμμετέχουν οι ίδιες με το κεφάλαιό τους κατά ένα ποσοστό στα ποσά που δανείζουν, δεν ισχύουν στις ΗΠΑ για επενδυτικές τράπεζες και οργανισμούς. Η έλλειψη αυτών των περιορισμών τους επέτρεψε να ακολουθήσουν πρακτικές υψηλού ρίσκου, π.χ. να δανείζονται βραχυπρόθεσμα και να δανείζουν μακροπρόθεσμα, αυξάνοντας έτσι το ρίσκο τους για χάρη της κερδοφορίας να δημιουργήσουν νέα επικίνδυνα χρηματοοικονομικά προϊόντα, όπως τα «δομημένα ομόλογα».

Αιτία της κρίσης θεωρήθηκε από πολλούς η συστηματική απορρύθμιση που ακολουθήθηκε τις τελευταίες δεκαετίες. Πράγματι, οι κυβερνήσεις των Ηνωμένων Πολιτειών ακολούθησαν συνειδητά μια πολιτική άρσης περιορισμών και ελέγχων στις χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες. Το 1998 π.χ. αναιρέθηκε η νομοθεσία που έθετε περιορισμούς στις επενδυτικές τράπεζες. Το 2000 καταργήθηκαν οι έλεγχοι στα χρηματοπιστωτικά παράγωγα. Η ιδεολογία που καθόριζε τις παρεμβάσεις αυτές ήταν ότι οι αγορές αυτορυθμίζονται, κρατικές παρεμβάσεις παρεμποδίζουν την ανάπτυξή τους και οι βέλτιστες λύσεις προκύπτουν από την ανεμπόδιστη λειτουργία τους.

Οι σεισμικές δονήσεις που συγκλόνισαν το σύστημα από το 2007 και μετά έδειξαν ότι οι αγορές δεν μπορούν από μόνες τους να απορρίψουν τις αθέμιτες συμπεριφορές και να επιβραβεύσουν τις ορθές. Τα οικονομικά μεγέθη είναι τόσο μεγάλα ώστε η αυτορύθμιση των αγορών επέρχεται με ύφεση τέτοιας έκτασης που θίγει το κοινωνικό σύνολο και τους αμέτοχους στην κερδοσκοπία οικονομικά ασθενέστερους. Η διόρθωση δεν είναι τότε πια έργο της αγοράς αλλά της πολιτείας που είναι υποχρεωμένη να προλάβει τα χειρότερα.

Η κυβέρνηση των ΗΠΑ αλλάζοντας το αρχικό σχέδιο εξανάγκασε, πράγμα πρωτοφανές, πέντε μεγάλες τράπεζες να δεχθούν την κρατική συμμετοχή στο κεφάλαιό τους. Ο δε Πρόεδρος της Κεντρικής Τράπεζας ζήτησε ένα νέο σχέδιο διάσωσης. Η παρέμβαση της κυβέρνησης των ΗΠΑ δεν θα επιφέρει το τέλος των δυσκολιών. Ήδη η ανεργία αυξάνεται με γρήγορους ρυθμούς. Εννιάμισυ εκατομμύρια περίπου Αμερικανοί είναι χωρίς δουλειά. Έξη εκατομμύρια περίπου είναι μερικής απασχόλησης και έχουν μειωμένους μισθούς. Η κατανάλωση είναι στάσιμη. Οι μεγάλες αυτοκινητοβιομηχανίες οδηγούνται σε πτώχευση. Η πώληση κατοικιών έχει υποχωρήσει. Και όλο και περισσότεροι πολίτες δεν μπορούν να αποπληρώσουν τα δάνειά τους και χάνουν τα σπίτια τους. Η παρέμβαση δεν αποτελεί λοιπόν μια ριζική θεραπεία, αλλά την έναρξη μιας νέας περιόδου με προβλήματα διαφορετικής μορφής.

Η κρίση, όπως είναι γνωστό, δεν περιορίστηκε μόνο στις ΗΠΑ. Δεν μπορούσε άλλωστε να περιοριστεί εκεί μια που η πορεία της οικονομίας των ΗΠΑ έχει μέχρι τώρα καθοριστική επίδραση στην παγκόσμια οικονομία. Πολλές ευρωπαϊκές τράπεζες είχαν συμμετάσχει στη χρηματοδότηση των επισφαλών δανείων στην αγορά κατοικίας των ΗΠΑ για να εκμεταλλευτούν τις υψηλές αποδόσεις, όπως και είχαν αγοράσει μετοχές και ομόλογα των επενδυτικών τραπεζών που πτώχευσαν ή κινδυνεύουν να πτωχεύσουν. Η κατάρρευση της αγοράς στις ΗΠΑ οδήγησε σε απώλειες πολλών δισεκατομμυρίων ευρώ στην Ευρώπη. Το μέγεθος των απωλειών δεν είναι γνωστό, διότι οι τράπεζες βαθμιαία μόνο ανακοινώνουν το ύψος των κεφαλαίων, που έχασαν. Αλλά σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες -ακόμη και στη θεωρούμενη ως πιο ασφαλή από οικονομικές αναταραχές Ελβετία- χρειάστηκε κρατική παρέμβαση για να αποφευχθεί η πτώχευση τραπεζών και να μη χάσουν οι καταθέτες τα χρήματά τους. Ορισμένες από τις εμπλεκόμενες τράπεζες αναγκάστηκαν για να χρηματοδοτήσουν τις αναγκαίες αυξήσεις κεφαλαίων, που θα τις βοηθούσαν να ξεπεράσουν τις δυσκολίες τους, να δεχτούν ως μετόχους επενδυτικούς οργανισμούς από την Ασία και τις αραβικές χώρες.

Αποτέλεσμα της αβεβαιότητας και των όλο και περισσότερων περιπτώσεων χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων που κινδυνεύουν να πτωχεύσουν ήταν η κατάρρευση της εμπιστοσύνης στις αγορές και ένας γενικευμένος φόβος.

Οι τιμές των μετοχών υποχώρησαν σε όλα τα χρηματιστήρια του κόσμου. Οι πτωτικές τάσεις και η στασιμότητα θα χαρακτηρίζουν το κλίμα των χρηματιστηρίων όσο διαρκεί η κρίση.

Ιδεατό αλλά ρεαλιστικό παράδειγμα για τον τρόπο με τον οποίο διαχέεται η κρίση των ΗΠΑ προς τον υπόλοιπο κόσμο είναι το εξής: Ο περιορισμός της οικονομικής δραστηριότητας στις ΗΠΑ επηρεάζει αρνητικά τις κινεζικές εξαγωγές διότι οι αμερικανικές επιχειρήσεις και καταναλωτές αγοράζουν λιγότερα κινεζικά προϊόντα. Συνέβη. Οι εισαγωγές στις ΗΠΑ από την Κίνα μειώθηκαν κατά 20% σε σχέση με το 2007. Στις 30 Σεπτεμβρίου οι εφημερίδες ανέφεραν ότι ο επικεφαλής ενός κινεζικού οργανισμού εμπορίας μετάλλων δήλωνε ότι η παραγωγή χάλυβα στην Κίνα φθίνει εξαιτίας των υποτονικών εξαγωγών προϊόντων μετάλλου. Η πτώση των εξαγωγών επιδρά στην παραγωγή της Κίνας και μειώνει το ρυθμό ανάπτυξής της. Συνέβη. Ο ίδιος «επίσημος» δήλωνε ότι η πτώση των εξαγωγών συμπίπτει με τις μειούμενες παραγγελίες της άλλοτε «ασταμάτητης βιομηχανίας κατασκευής αυτοκινήτων». Η Κίνα αγοράζει γι' αυτό λιγότερες πρώτες ύλες από την Ινδία και την Αυστραλία. Συνέβη. Οι Ινδοί εξαγωγείς σιδηρομεταλλεύματος και άνθρακα ανέφεραν ότι τεράστιες ποσότητες στοιβάζονται στα λιμάνια, διότι οι κινεζικές χαλυβουργίες δεν απορροφούν τις πρώτες ύλες. Αν υποχωρήσει η οικονομική δραστηριότητα και στις χώρες αυτές θα χρειάζονται λιγότερες μηχανές από τη

Γερμανία και την Ιαπωνία. Η υποχώρηση της δραστηριότητας στη Γερμανία θα επηρεάσει τον τουρισμό προς την Ελλάδα και τις ελληνικές εξαγωγές. Και εμείς που δεν είχαμε καμιά ανάμιξη στην αγορά κατοικίας των ΗΠΑ θα αισθανόμαστε τον αντίκτυπο των προβλημάτων που προκύπτουν εκεί.

Οι οικονομικοί αναλυτές πιστεύουν ότι τα όποια μέτρα θα περιορίσουν τις επιπτώσεις αλλά δεν θα αλλάξουν δραστικά την διεθνή κατάσταση. Η χρηματοπιστωτική κρίση θα διαρκέσει έως ότου υπάρξει και πάλι εμπιστοσύνη στις χρηματοπιστωτικές αγορές αλλά και ευρύτερα στην οικονομία. Η ομαλότητα θα επανέλθει όταν οι θεσμικοί επενδυτές θα είναι βέβαιοι ότι οι ισολογισμοί δίνουν μια ακριβή εικόνα των επιχειρήσεων και δεν κρύβουν πια τις ζημιές. Όταν οι καταναλωτές θα έχουν και πάλι χρήματα και χωρίς φόβο θα καταναλώνουν. Το χρονικό αυτό σημείο απέχει ακόμα πολύ. Υπολογίζεται ότι μέχρι στιγμής έχει δημοσιοποιηθεί μόνο το 1/2 των απωλειών των χρηματοπιστωτικών οργανισμών και θα χρειαστούν τουλάχιστον δυο χρόνια ακόμη για την αποσαφήνιση της κατάστασης.

Η ύφεση των οικονομιών της Ένωσης είναι λίγο ως πολύ βέβαιη. Έχει στείλει τα πρώτα μηνύματά της. Οι εξαγωγές των χωρών της Ευρωζώνης έχουν υποχωρήσει και αναμένεται να υποχωρήσουν ακόμη περισσότερο τους επόμενους μήνες. Οι αυστηρότεροι όροι δανεισμού λόγω της πιστωτικής κρίσης οδήγησαν στην υποχώρηση της δραστηριότητας των επιχειρήσεων και της κατανάλωσης των νοικοκυριών. Οι επενδύσεις παρουσιάζουν πτώση και οι παραγγελίες κεφαλαιουχικών αγαθών μειώθηκαν δραστικά. Η πρόθεση προσλήψεων μειώθηκε σταθερά τους τελευταίους 12 μήνες, οι απολύσεις και η ανεργία αυξήθηκαν. Όλα δείχνουν ότι η οικονομική δραστηριότητα στη ζώνη του ευρώ θα μειωθεί τους επόμενους μήνες δραστικά. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο προβλέπει ότι ο ρυθμός ανάπτυξης θα είναι στη ζώνη του Ευρώ το 2009 αρνητικός, θα είναι -0,5%. Αλλά τα πράγματα μπορεί να χειροτερεύσουν ακόμη περισσότερο. Η χρηματοπιστωτική κρίση είναι ένας παράγοντας του οποίου οι συνέπειες δεν μπορούν να προβλεφθούν. Μπορεί να επιδεινώσει κατά πολύ και για μεγάλο διάστημα την κατάσταση. Η εμπειρία είναι ότι η ύφεση που συνδυάζεται με την αποκλιμάκωση μιας κερδοσκοπικής έξαρσης στις χρηματοπιστωτικές αγορές ή στις αγορές ακινήτων είναι ιδιαίτερα σοβαρή.

Στην περίπτωση αυτή η κρίση στις χρηματοπιστωτικές αγορές επηρεάζει αρνητικά την ανάπτυξη. Η ύφεση που προκαλείται έτσι στην πραγματική οικονομία επιτείνει με τη σειρά της την κρίση στις χρηματοπιστωτικές αγορές που οδηγούν εκ νέου σε συρρίκνωση την οικονομική δραστηριότητα. Η οικονομία ακολουθεί γι' αυτό μια σπειροειδή καθοδική πορεία. Η εξέλιξη αυτή συμπίπτει με την πτώση της τιμής του πετρελαίου και των πρώτων υλών. Κατά μία άποψη αυτό αποτελεί ένδειξη ότι οι ανεπτυγμένες οικονομίες θα οδηγηθούν τελικά σε μια μονιμότερη ύφεση με αποπληθωρισμό. Είναι η κατάσταση που γνώρισε η Ιαπωνία στις αρχές της δεκαετίας του '90 για δέκα ολόκληρα χρόνια. Η ανάπτυξη ήταν μηδενική ή και αρνητική, τα επιτόκια μηδενικά και οι τιμές παρέμεναν στάσιμες.

Το παράδειγμα της Ιαπωνίας εξηγεί γιατί η παροχή ρευστότητας που θεωρήθηκε τόσο στην Ένωση όσο και στις Ηνωμένες Πολιτείες ως το κλειδί για την αντιμετώπιση της κρίσης δεν αρκεί. Οι τράπεζες παρ' όλο που εξασφάλισαν ρευστό από το κράτος προχωρούν με προσοχή στη χορήγηση νέων πιστώσεων. Τα περισσότερα αιτήματα επιχειρήσεων ή ιδιωτών απορρίπτονται διότι οι τράπεζες δεν θέλουν να εκτεθούν σε νέους κινδύνους μια που οι φερέγγυες επιχειρήσεις είναι όμως πολύ λίγες. Οι επιχειρήσεις από τη μεριά τους δεν δανείζονται γιατί δεν θέλουν να αναλάβουν νέες υποχρεώσεις, όταν οι καταναλωτές έχουν πάψει να αγοράζουν. Οι καταναλωτές δεν αγοράζουν διότι πλανάται ο κίνδυνος της ανεργίας. Η σπειροειδής καθοδική πορεία

θα σταματήσει μόνο αν υπάρξουν νέες δουλειές, ώστε εργαζόμενοι και επιχειρήσεις να αποκτήσουν βεβαιότητα για το μέλλον. Νέες δουλειές στην Ένωση που να μπορούν να ανατρέψουν την κατάσταση προϋποθέτουν ένα τρόπο αντιμετώπισης σε ευρωπαϊκό επίπεδο που μέχρι στιγμής δεν υπάρχει. Θα επανέλθω στο σημείο αυτό.

Οι εξελίξεις στην Ελλάδα

Οι διεθνείς εξελίξεις παίζουν ρόλο στα πράγματα στη χώρα μας. Είναι αναμενόμενο. Γι' αυτό και θα περίμενε κανείς να υπάρχει μια συστηματική και επείγουσα αντιμετώπιση φαινομένων όπως ο πληθωρισμός που επιτείνουν τα εγγενή προβλήματα της χώρας. Τίποτε απ' αυτά δεν συμβαίνει. Η κυβέρνηση αδιαφορεί και θεωρεί ότι για όλα είναι η διεθνής κατάσταση υπεύθυνη. Οι διεθνείς εξελίξεις είναι μια από τις πολλές αιτίες των όσων συμβαίνουν στη χώρα. Ανέδειξαν τις ενδογενείς αρνητικές δυναμικές του τόπου. Αρνητικές δυναμικές που κυριάρχησαν στις νοοτροπίες της πολιτικής της κυβέρνησης και οδήγησαν στη συνειδητή απραξία της απέναντι στις κερδοσκοπικές και πελατειακές ροπές των κοινωνικών ομάδων που εκπροσωπεί. Η κυβέρνηση εφάρμοσε οικονομική πολιτική που έχει ελαχιστοποιήσει τις δυνατότητές μας να αντιμετωπίσουμε τη παγκόσμια κρίση. Δεν θέλησε να δει και ν' ακούσει. Ενδιαφέρθηκε μόνο για την εικόνα της και την ενίσχυση της εξουσίας της.

Ένα παράδειγμα ενδεικτικό των προβλημάτων μας είναι το έλλειμμα στο ισοζύγιο πληρωμών. Ήταν το 2003 στο 6,6% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ), διπλασιάστηκε εν τω μεταξύ και έφτασε το 2007 το 14% του ΑΕΠ (32.261 δις ευρώ), ένα πρωτοφανές επίπεδο. Άλλοτε, όταν νόμισμά μας ήταν η δραχμή, μια τέτοια εξέλιξη θα ήταν καταστροφική. Θα είχε προκαλέσει την εξάντληση των συναλλαγματικών μας αποθεμάτων, την υποτίμηση του νομίσματος και μια αυστηρή πολιτική λιτότητας ώστε να αντιμετωπιστεί η κατάσταση. Αυτό δεν συνέβη τώρα γιατί η ΟΝΕ και το ευρώ αποτελούν μια ασπίδα. Το νέο νόμισμά μας το ευρώ είναι ισχυρό και μας επιτρέπει να πληρώνουμε με τα κεφάλαιά μας τις αγορές μας και ταυτόχρονα αντλούμε χρήματα από τα αποθεματικά της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Η συμμετοχή μας στην ΟΝΕ μας εξασφαλίζει άλλωστε και χαμηλότερα επιτόκια δανεισμού. Μπορούμε να δανειζόμαστε ευκολότερα και περισσότερα απ' ό,τι άλλοτε. Οι χώρες που συμμετέχουν στην ΟΝΕ έχουν αντίθετα δυσκολίες. Είμαστε γι' αυτό καλύτερα εξοπλισμένοι να αντιμετωπίζουμε μια κρίση. Από τις αρχές Αυγούστου το σουηδικό νόμισμα έχασε περίπου 20% της αξίας του. Το ίδιο συνέβη με την αγγλική λίρα, τη δανική κορώνα και άλλα νομίσματα χωρών της Ένωσης που δεν ανήκουν στην ΟΝΕ. Αλλά η ασπίδα της ΟΝΕ λειτουργεί μόνο προσωρινά. Το έλλειμμα στο ισοζύγιο πληρωμών οφείλεται στη ραγδαία πτώση της ανταγωνιστικότητάς μας. Αγοράζουμε όλο και περισσότερα προϊόντα και υπηρεσίες από το εξωτερικό γιατί είτε δεν υπάρχουν αντίστοιχες στη χώρα είτε οι προσφερόμενες υστερούν σε ποιότητα ή είναι πιο ακριβές.

Το σενάριο αυτό δεν είναι προϊόν αντιπολιτευτικής διάθεσης. Στην οικονομική εφημερίδα του Λονδίνου Financial Times είχε δημοσιευθεί τον περασμένο Μάιο μια ανάλυση της ελληνικής οικονομίας που προκάλεσε οργή στην Ελλάδα, επειδή επισήμαινε ακριβώς ότι οι Έλληνες αντιμετωπίζουν την απειλή μιας νέας μετανάστευσης. Ένας Έλληνας σχολιαστής περιέγραψε την κατάσταση ως εξής: «Κληροδοτούμε στα παιδιά μας πέρα από τη γερασμένη κοινωνία μας και μικρότερη περιουσία. Το εισόδημά τους στο μέλλον θα προέρχεται κυρίως από την εργασία και όχι από το κεφάλαιο». Αυτή την εργασία θα πρέπει να την αναζητήσουν εκτός συνόρων, αν δεν υπάρχει εδώ και πολλές φορές δεν υπάρχει.

Μια από τις αιτίες του υψηλού ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών είναι ο υψηλότερος πληθωρισμός στην Ελλάδα. Κύρια αιτία είναι οι μονοπωλιακές

και ολιγοπωλιακές καταστάσεις και η έλλειψη πραγματικού ανταγωνισμού που συνεπάγονται η παρεμβολή μεσαζόντων, η ύπαρξη ιδίως όσον αφορά τα αγροτικά προϊόντα κυκλωμάτων εμπορίας, οι συντεχνιακές πρακτικές που ακολουθούνται από κλάδους αυτοαπασχολούμενων και είναι αποδεκτές από το κράτος. Η οικονομική πολιτική της Νέας Δημοκρατίας με την έμφαση στους εμμέσους φόρους και τη διάγνωση των ελλειμμάτων συνέτεινε επίσης στην επιτάχυνσή του. Η κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι συγκρατεί το έλλειμμα στα όρια που καθορίζονται από την Ένωση. Οι διαπιστώσεις της Eurostat ότι το έλλειμμα το 2007 υπερέβη το όριο την διαψεύδει. Αλλά η εξέλιξη του δημοσίου χρέους φανερώνει ότι πολλές πραγματικές δαπάνες παραμένουν λογιστικά αφανείς αν και αυξήθηκαν σταθερά. Το ύψος του δημοσίου χρέους αυξήθηκε από το 2003 έως το 2007 κατά 57,5 δις ευρώ, ποσό σημαντικό που αντιπροσωπεύει το 1/3 του χρέους του 2003. Οι αριθμοί αυτοί είναι η απόδειξη της απρονοησίας της σημερινής κυβέρνησης και της ευκαιριακής πολιτικής της. Ο πληθωρισμός που προκύπτει έτσι κατατρώει το εισόδημα των νοικοκυριών και πιστοποιεί πλέον την Ελλάδα ως «χώρα ακρίβειας» πράγμα που με τη σειρά του αποθαρρύνει τον τουρισμό και μειώνει τα εισοδήματα σε πολλές κατηγορίες εργαζομένων και επιχειρήσεων.

Η πτώση της ανταγωνιστικότητας οδηγεί σε κλείσιμο ελληνικών επιχειρήσεων, συνεχή απώλεια θέσεων εργασίας και ανεργία, συρρίκνωση των μισθών, συνεχή αύξηση του εξωτερικού δανεισμού και μεγέθυνση του δημόσιου χρέους λόγω της μείωσης των φορολογικών εσόδων. Το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας συνεπάγεται, εφ' όσον δεν αντιμετωπιστεί δραστικά, την ύφεση. Σήμερα τα σημάδια της επερχόμενης ύφεσης δεν είναι ακόμη ορατά στην έκταση που έχουν στην πραγματικότητα, διότι πουλήσαμε σε ξένους επιχειρήσεις, μετοχές, οικόπεδα, διότι ζήσαμε καλά καταναλώνοντας το κεφάλαιό μας. Τα εισοδήματα αυτά όμως ούτε επαρκούν για πάντα, ούτε είναι επαναλήψιμα. Η ύφεση όταν έρθει σκληρή θα μας αναγκάσει να μειώσουμε τις τιμές των προϊόντων και υπηρεσιών μας δραστικά, σε βαθμό ώστε να είμαστε πάλι ανταγωνιστικοί.

Η Ελλάδα μετά την ένταξη στην ΟΝΕ δεν διαθέτει πια τα εργαλεία της νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής για να υποβοηθήσει την ανάπτυξή της. Οι πολιτικές αυτές ασκούνται πια ενιαία για την Ευρωζώνη από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Υπό αυτές τις συνθήκες αποφασιστική σημασία έχει η δημοσιονομική πολιτική, δηλαδή η πολιτική που ασκεί το κράτος με τα έσοδα και τις δαπάνες του. Το κράτος για παράδειγμα εάν θέλει να τονώσει την οικονομική δραστηριότητα σε μια περίοδο ύφεσης μπορεί να δώσει επιχορηγήσεις στις επιχειρήσεις και να πραγματοποιήσει μεγάλα έργα. Όμως η δυνατότητα αυτή της πολιτείας έχει δραστικά περιοριστεί στην Ελλάδα σήμερα. Δεν υπάρχουν οι αναγκαίοι πόροι. Η κυβέρνηση αύξησε τόσο πολύ το δημόσιο χρέος, ώστε η πληρωμή των τόκων του απορροφά μεγάλο μέρος των εσόδων της φορολογίας. Είναι ανάγκη λοιπόν να μειωθεί το δημόσιο χρέος για να μπορούμε να αντιμετωπίσουμε την κρίση. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να μειώσουμε πολλές από τις κρατικές δαπάνες. Η κυβέρνηση όμως αντί να περιορίσει αύξησε τις δαπάνες. Οι δε τελευταίες φορολογικές αυξήσεις θα επιδεινώσουν τη δύσκολη οικονομική κατάσταση γιατί αφαιρούν από την αγορά χρήμα που χρειάζεται τώρα για να κινηθεί.

Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση και η ύφεση που προκαλεί έχουν ήδη επηρεάσει αρνητικά την ελληνική οικονομία. Διεθνείς χρηματοοικονομικοί εκτιμητές προβλέπουν κάθετη πτώση του ρυθμού ανάπτυξης. Οι επιπτώσεις θα φανούν ακόμη περισσότερο, όταν η χαμηλότερη οικονομική δραστηριότητα στο εξωτερικό περιορίσει τις εξαγωγές, τον τουρισμό, τις αγορές κατοικίας από ξένους και τις εισπράξεις της ναυτιλίας. Η ύφεση θα επιδεινωθεί από δύο κυρίως στοιχεία που χαρακτηρίζουν την οικονομία μας. Το πρώτο είναι οι μακροχρόνιες υστερήσεις που

τα τελευταία τέσσερα χρόνια αντιμετωπίστηκαν μόνο ευκαιριακά. Οι αγορές αγαθών και υπηρεσιών, η αγορά εργασίας, η οργάνωση του δημόσιου τομέα απέχουν πολύ από το επίπεδο που διευκολύνει άμεσες αντιδράσεις σε αλλαγές στο οικονομικό περιβάλλον. Παρεμποδίζουν την αύξηση της παραγωγικότητας, τη μείωση κόστους και τιμών.

Το δεύτερο στοιχείο είναι η επικέντρωση της ανάπτυξής μας στην οικοδομή και τον τουρισμό. Και οι δύο δραστηριότητες είναι εξαιρετικά τρωτές στις διεθνείς οικονομικές αναταραχές.

Η Ελλάδα με ψηλό δημόσιο χρέος που περιορίζει πρωτοβουλίες, μεγάλη εξάρτηση από το ακριβό πετρέλαιο, χαμηλή παραγωγικότητα, περιορισμένο τεχνολογικό δυναμικό και διαρκώς διολισθαίνουσα ανταγωνιστικότητα δεν θα μπορέσει να αντιμετωπίσει την ύφεση υπό συνθήκες που θα επιτρέπουν μια γρήγορη ανάκαμψη. Η υποχώρηση του ρυθμού ανάπτυξης μπορεί να δημιουργήσει μονιμότερες συνθήκες στασιμότητας ή και στασιμοπληθωρισμού, μια ύφεση που όταν επέλθει θα διαρκέσει πολύ.

Η πραγματοποίηση μεταρρυθμίσεων που χρειάζονται για να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητά μας και να επιτύχουμε ανάπτυξη θα είναι υπό τις συνθήκες αυτές δύσκολη. Διαρθρωτικές αλλαγές μπορούν να πραγματοποιηθούν όταν υπάρχει μια διασφαλισμένη προσδοκία για το καλύτερο αύριο που θα προκύψει. Σε περιόδους ύφεσης ή χαμηλής ανάπτυξης λείπει η αισιοδοξία και οι μεταρρυθμίσεις συναντούν έντονες αντιδράσεις. Δημιουργείται έτσι ένα φαύλος κύκλος. Η έλλειψη διαρθρωτικών αλλαγών επιφέρει ύφεση ή χαμηλή ανάπτυξη. Η χαμηλή ανάπτυξη συντηρεί τις νοοτροπίες που αποκλείουν τις αλλαγές. Ο φαύλος αυτός κύκλος πρέπει να σπάσει.

Και δεν πρόκειται να σπάσει αν δεν αντιμετωπίσουμε με ειλικρίνεια τα προβλήματα. Διάβασα τις μέρες αυτές τον κυβερνητικό ισχυρισμό, ότι η Ελλάδα θα είναι η χώρα που το 2009 θα αποτελεί την εξαίρεση στην Ένωση και θα έχει τον υψηλότερο ίσως ρυθμό ανάπτυξης γύρω στο 2%. Ο ισχυρισμός αυτός υποδηλώνει ότι αντίθετα με τις άλλες χώρες τα πράγματα εδώ θα είναι καλά. Δεν θα είναι όμως καλά. Η κάθετη πτώση του ρυθμού ανάπτυξης από το 4% στο 2% ή στο 1% θα σημαίνει μια εξαιρετικά επώδυνη συρρίκνωση δραστηριοτήτων με μείωση των εισοδημάτων και αύξηση της ανεργίας. Αν θεωρούμε ότι η κατάσταση είναι καλή επειδή υπάρχουν και χειρότερα ποτέ δεν θα διορθώσουμε τα πράγματα.

Η πρόσφατη κρίση έβαλε σε δοκιμασία και το δικό μας χρηματοπιστωτικό σύστημα, άγνωστο όμως σε ποια έκταση. Η κυβέρνηση χωρίς να παρουσιάσει συγκεκριμένα στοιχεία συνέταξε ένα σχέδιο στήριξης των τραπεζών, οι οποίες από την πλευρά τους διαπραγματεύονται τους όρους στήριξής τους. Το τι θέλουν δεν έγινε κατανοητό. Η κρατική παρέμβαση είναι σύμφωνη με την απόφαση της Ένωσης. Όμως το ελληνικό σχέδιο έχει την πρωτοτυπία να επιβληθεί σε όλες ανεξαιρέτα τις τράπεζες ανεξάρτητα από το εάν ζήτησαν ή όχι την κρατική βοήθεια. Έτσι δεν παρέχει πληροφόρηση για το ποιες ήταν οι προβληματικές επιλογές των τραπεζών και ίσως διασφαλίζει και κάποιους που έχουν δυσκολίες για λόγους άσχετους με την κρίση. Επιπρόσθετα παγιώνει μια κατάσταση εναρμονισμένων πρακτικών που περιόριζε τη διαφάνεια των συναλλαγών και λειτουργούσε σε βάρος των καταναλωτών. Οι σημερινές δυσκολίες της κυβέρνησης στη σχέση της με τις τράπεζες οφείλεται στην ελευθερία που είχαν να καθορίζουν λίγο ως πολύ ανενόχλητες τους βασικούς κανόνες της λειτουργίας της αγοράς.

Θα έπρεπε επίσης η κυβέρνηση να έχει δηλώσει πως σκέπτεται να προχωρήσει στην επανεξέταση του όλου πλαισίου εποπτείας της χρηματοπιστωτικής αγοράς και την εναρμόνιση των ελληνικών ρυθμίσεων με τις κοινοτικές. Η υπόθεση των δομημένων ομολόγων θυμίζει ότι υπάρχουν εξοργιστικές ελλείψεις.

Τα κύρια προβλήματα της χώρας παραμένουν χωρίς απάντηση. Η διαπίστωση αυτή είναι και η διαπίστωση της κοινής γνώμης όπως προκύπτει από όλες τις δημοσκοπήσεις. Θεωρεί ότι η κυβέρνηση δεν ανταποκρίθηκε ικανοποιητικά στις υπάρχουσες ανάγκες. Αλλά κοντά στη δυσaréσκεια κυριαρχεί και η αβεβαιότητα για το ποια είναι η πραγματική οικονομική κατάσταση και ποιο θα είναι το μέλλον. Μετά την δήθεν απογραφή, την κωμικοτραγική αναθεώρηση του ύψους του ΑΕΠ και τη διαδικασία της επιτήρησης από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, που εξασφάλισαν στην κυβέρνηση την εικόνα της οικονομίας που επιθυμούσε, θα έπρεπε τα στοιχεία της οικονομίας να μη παρουσιάζουν πια σκιές και να μη δίνουν αφορμή σε αμφισβήτηση. Αυτό όμως δεν συμβαίνει. Υπάρχει γενικευμένη αμφιβολία και πεποίθηση ότι η κατάσταση που παρουσιάζεται από την κυβέρνηση είναι εικονική.

Ζητούμενο είναι μια θεώρηση της κατάστασης απαλλαγμένης από σκοπιμότητες και επιθυμίες. Πρέπει να δούμε και να πούμε την αλήθεια. Γιατί μόνο αν εμείς οι ίδιοι ξέρουμε τι ακριβώς συμβαίνει μπορούμε να πείσουμε και να καθοδηγήσουμε. Πρόκειται ίσως για αυτονόητη διαπίστωση αλλά το αυτονόητο σήμερα δεν είναι και το πιθανό. Η κυρίαρχη τάση είναι να λέγεται ό,τι ευνοεί και να αποσιωπούνται τα πολλά άλλα αρνητικά. Η συνήθης πρακτική είναι να παρουσιάζεται το επιθυμητό ως άμεσα εφικτό, οι προτάσεις να εξαντλούνται σε γενικότητες, ως εάν η χώρα να μπορεί να φτάσει στο επίπεδο των ανεπτυγμένων χωρών χωρίς κόπους και προβλήματα. Οι μεγαλόπνοες γενικότητες είναι έκφραση ενός άκρατου λαϊκισμού που επανέφερε στο προσκήνιο η Ν.Δ. και στον οποίο δεν τολμούν να αντιπαρατεθούν οι άλλες πολιτικές δυνάμεις. Με τέτοιο κλίμα όμως η σωστή πολιτική για να αντιμετωπίσουμε τα προβλήματά μας είναι όλο και πιο δύσκολη και οι προοπτικές όλο και πιο αρνητικές. Η χώρα δεν μπορεί να συνειδητοποιήσει τα προβλήματα και να επιδιώξει τη λύση τους.

Για να αντιμετωπιστούν και τα μικρά και τα μεγαλύτερα προβλήματα της χώρας χρειάζεται σήμερα ένας νέος προσανατολισμός ανάπτυξης και παραγωγής. Χρειάζεται να υπάρξει μια αποτελεσματική αντιμετώπιση όλων εκείνων των φαινομένων που αναπαράγουν τη στασιμότητα και τη παραίτηση από τις δυνατότητες και τα πλεονεκτήματα που έχει η χώρα. Να ξαναβρούμε το χαμένο νήμα της σύγκλισης προς τις ευρωπαϊκές οικονομίες. Να σχεδιάσουμε την πρόοδο που θα μας οδηγήσει στην συμπόρευση με την ευρωπαϊκή πρόοδο, θα περιορίζει το σημερινό υπερδανεισμό και τα ελλείμματα και θα αποτρέπει η χώρα μας να υφίσταται πιο έντονα από άλλους τα αποτελέσματα των διεθνών οικονομικών αναταραχών.

Η ONE. Νομισματική αλλά όχι Οικονομική Ένωση

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ και οι άλλες που ακολούθησαν θέσπισαν την Οικονομική και Νομισματική Ένωση και προέβλεψαν τις ρυθμίσεις για να λειτουργήσει απρόσκοπτα η νομισματική ενοποίηση και να υπάρχει νομισματική σταθερότητα. Πολλές από τις διατάξεις αυτές αφορούν θέματα που έχουν άμεση σχέση με την οικονομική πολιτική, όπως ο έλεγχος των δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Όμως δεν καθιερώνουν διαδικασίες και αρχές οικονομικής πολιτικής. Λείπουν συγκεκριμένες κατευθύνσεις για τον τρόπο με τον οποίο θα επιδιώκεται η ανάπτυξη, η απασχόληση, η ανταγωνιστικότητα ή η αναδιανομή του παραγόμενου πλούτου. Οι Συνθήκες περιορίζονται να τονίσουν ότι η δράση των κρατών μελών

της Ένωσης πρέπει να συνεπάγεται το στενό συντονισμό των οικονομικών πολιτικών τους με σκοπό την υλοποίηση των στόχων της Ένωσης.

Συντονισμός δεν υπάρχει και τα αρνητικά αποτελέσματα είναι ορατά. Υπάρχει σήμερα στην ΟΝΕ και στην Ένωση μια διαφοροποίηση ανάμεσα στο Νότο και στο Βορρά. Η Πορτογαλία, η Ισπανία και η Ελλάδα έχουν μεγάλα ελλείμματα στο εμπορικό τους ισοζύγιο, υψηλότερα απ' ό,τι είχαν ποτέ άλλοτε. Η Πορτογαλία, η Ισπανία αλλά κυρίως η Ελλάδα δανείζονται στη διεθνή αγορά με επιτόκια κατά πολύ υψηλότερα εκείνων που ζητούνται από τη Γερμανία. Στην περίπτωση της Ελλάδος η διαφορά αυτή εις βάρος της έφτασε το 1,5%. Θεωρητικά όμως σε ένα χώρο με ενιαίο νόμισμα θα έπρεπε και το βασικό επιτόκιο να είναι ενιαίο, όπως είναι ενιαίο στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Τα παραδείγματα αυτά δείχνουν ότι ο Ευρωπαϊκός Νότος διαφοροποιείται από τον Ευρωπαϊκό Βορρά ως προς την πραγματική πορεία των οικονομιών και τις αντιλήψεις για την αντιμετώπιση των δυσκολιών που υπάρχουν. Στην πορεία της Ευρώπης προκύπτουν ασυμμετρίες ανάμεσα στις ανεπτυγμένες χώρες, αλλά και ανάμεσα σε μικρές και μεγάλες χώρες λόγω των πολιτικών που ακολουθούν και των επιπτώσεων που έχει η διαφορετική διάρθρωση των οικονομιών τους. Η Ένωση παίζει μάλλον ρόλο θεατή, η συντονιστική λειτουργία της είναι ανεπαρκής.

Οι ιδρυτές της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης είχαν ελπίσει ότι η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, το αρμόδιο όργανο της Ένωσης για την άσκηση της νομισματικής πολιτικής, θα συνέβαλε κατά πολύ σε μια κοινή οικονομική πολιτική.

Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα δεν είναι αρμόδια για τον καθορισμό της οικονομικής πολιτικής στην Ένωση ούτε έχει τη δυνατότητα ενός συντονισμού των διαφόρων μέτρων που λαμβάνονται σε κάθε χώρα ούτε μπορεί να αποφασίσει συγκεκριμένα μέτρα για κάθε χώρα. Η μεταφορά της ευθύνης για την ανύπαρκτη οικονομική πολιτική στην Τράπεζα και στον προσδιορισμό του επιτοκίου δεν είναι σύμφωνη με τις θεσμικές ρυθμίσεις της Ένωσης. Οι κριτικές που ασκούνται στη δράση της Τράπεζας δίνουν μια εσφαλμένη εικόνα της λειτουργίας της Ένωσης. Οι ευθύνες ανήκουν αλλού.

Αιτία είναι η πολυδιασπασμένη κατά χώρες, αντιφατική οικονομική πολιτική στην Ένωση που αποδεικνύεται ανεπαρκής να ελέγξει τις ευρύτερες εξελίξεις. Αιτία είναι το πολιτικό οικονομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργεί το ευρώ, ένα πλαίσιο που δεν προσαρμόστηκε παρά ελάχιστα στην ύπαρξη μιας νομισματικής ένωσης, καθορίζεται από αντιφατικές επιδιώξεις και ευνοεί τις δυνάμεις μιας ανέλεγκτης αγοράς. Αιτία είναι η έλλειψη μιας οικονομικής διακυβέρνησης.

Ζητούμενο είναι μια Ευρώπη με περισσότερη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, υψηλό επίπεδο απασχόλησης, δικαιότερη κατανομή του παραγόμενου πλούτου και ισχυρό κοινωνικό κράτος. Η προσέγγιση αυτού του στόχου προϋποθέτει μια οικονομική διακυβέρνηση και όλο και πιο εντατική πολιτική συνεργασία.

Για να υπάρξει πράγματι οικονομική διακυβέρνηση θα έπρεπε να προσδιορισθούν ένα συντονιστικό όργανο με συγκεκριμένες αρμοδιότητες, μέσα παρέμβασης και να καθιερωθεί η δυνατότητα μιας δεσμευτικής πολιτικής. Ιδίως θα έπρεπε να υπάρχει η δυνατότητα να λαμβάνεται υπ' όψη η ειδική κατάσταση σε κάθε κράτος μέλος και να διατυπώνονται συγκεκριμένες συστάσεις για τις πολιτικές που συμβάλουν στην κοινή ευρωπαϊκή προσπάθεια. Όλα αυτά όμως θα προσέκρουαν στην αντίληψη της πλειοψηφίας των κρατών που δεν αποδέχονται το στόχο της πολιτικής ενοποίησης.

Θεωρούν ότι μόνη μέθοδος προσδιορισμού κοινών δράσεων είναι η διακυβερνητική συνεργασία και γι' αυτό το λόγο δέχονται μόνον περιορισμένες εξαιρέσεις στην κυριαρχία των κρατών μελών. Αρνούνται μάλιστα οποιαδήποτε περαιτέρω επέκταση θεσμικών ρυθμίσεων σε σχέση με την ΟΝΕ και μάλιστα ρυθμίσεων που θα υπαγάγουν τις δημοσιονομικές τους πολιτικές σε κοινές αποφάσεις. Ο πρόεδρος της Ευρωμάδας, ο Πρωθυπουργός του Λουξεμβούργου κ. Γιούνκερ, δήλωσε πρόσφατα ότι «δεν έχουμε ανάγκη ούτε νέες δομές διακυβέρνησης ούτε νέους θεσμούς». Ένας Πολωνός υπεύθυνος σχολίασε ότι «κάθε χώρα έχει τις ιδιαιτερότητές της και τα δικά της μέσα. Θα είναι πολύ δύσκολο να βρεθεί ένας τρόπος δράσης πιο συλλογικός από αυτόν που εφαρμόζουμε σήμερα.» Η οικονομική διακυβέρνηση είναι υπό τις συνθήκες αυτές ένα εξαιρετικά αμφιλεγόμενο σχέδιο.

Αν υπήρχε οικονομική διακυβέρνηση θα μπορούσαν να ληφθούν συγκεκριμένα μέτρα για να αντιμετωπισθεί η ύφεση. Ποιά; Ο κ. Delors είχε προτείνει άλλοτε την κατασκευή μιας σειράς μεγάλων έργων υποδομών. Σήμερα θα μπορούσαν επίσης να προωθηθούν επενδύσεις σε θέματα ενέργειας, προστασίας περιβάλλοντος, υποδομών εκπαίδευσης όπως και πολιτικές που θα βελτίωναν την ανταγωνιστικότητα, όπως η στήριξη μικρομεσαίων επιχειρήσεων.

Στις 12 και 13 Σεπτεμβρίου του 2008 συναντήθηκαν στη Νίκαια οι Υπουργοί Οικονομικών της Ευρωζώνης και οι εκπρόσωποι της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας για να συζητήσουν, αν και σε ποια έκταση υπάρχει κρίση και ποια μέτρα θα έπρεπε να ληφθούν για την αντιμετώπισή της.

Οι Υπουργοί συμφώνησαν, ότι δεν χρειάζεται ένα Ευρωπαϊκό σχέδιο παρέμβασης για την ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας. Θα πρέπει, δήλωσαν, «να αφεθούν οι αυτόματοι σταθεροποιητές να δράσουν.» Αν όμως μια χώρα κρίνει αναγκαίο να πάρει μέτρα στήριξης της οικονομίας μπορεί να το κάνει τηρώντας αυστηρά τους περιορισμούς του Σύμφωνου Σταθερότητας. Βλέπουμε πόσο μακριά ήταν από την πραγματικότητα. Ακολούθησαν επανειλημμένες Σύνοδοι διαφόρων οργάνων της Ένωσης αρχικά χωρίς αποτέλεσμα.

Οι εξελίξεις πήραν γι' αυτό απρόβλεπτη διάσταση. Όση εμπιστοσύνη υπήρχε εξανεμίστηκε, γιγαντώθηκε η ανησυχία για το τι μπορεί να συμβεί και φόβος κατέλαβε τις τράπεζες και το κοινό. Ο διατραπεζικός δανεισμός σταμάτησε και η πτώση των τιμών στο χρηματιστήριο επιταχύνθηκε. Σε όλη την υφήλιο άρχισαν να εκδηλώνονται κρούσματα πανικού και η αγωνία για μια σαρωτική ύφεση. Οι πρωθυπουργοί των χωρών της Ευρωζώνης και της Μεγ. Βρετανίας στις 12 Οκτωβρίου στο Παρίσι διαμόρφωσαν ένα πλαίσιο δράσεων με διπλό στόχο, την αύξηση της ρευστότητας των τραπεζών και την επαναφορά της εμπιστοσύνης στη διατραπεζική αγορά, ώστε να αρχίσει και πάλι ο δανεισμός μεταξύ των τραπεζών. Κεντρικό στοιχείο της απόφασης ήταν η προτροπή προς τα κράτη μέλη να διαμορφώνει το κάθε ένα σχέδιο διάσωσης των τραπεζών που θα προβλέπει τη χορήγηση κρατικής εγγύησης για τα δάνεια τραπεζών από τράπεζες και τη συμμετοχή του κράτους στην αύξηση του κεφαλαίου των τραπεζών. Θα τονίσω, ότι η απόφαση περιείχε μια προτροπή και όχι μια ενιαία δεσμευτική πολιτική. Ο όρος που χρησιμοποιήθηκε για να αποφευχθεί η εντύπωση ότι θεσπίζεται η οικονομική διακυβέρνηση ήταν «ότι πρέπει να υπάρχει μια εργαλειοθήκη από την οποία μπορούν να αντλήσουν τα κράτη μέλη όποιο εργαλείο θέλουν».

Τις αποφάσεις αυτές επικρότησε η Σύνοδος Κορυφής της Ένωσης στις 16 Οκτωβρίου. Στη Σύνοδο υπήρξαν οι συνήθεις διαμαρτυρίες των χωρών που δεν μετέχουν στην Ευρωζώνη για τον τρόπο λήψης αποφάσεων, χωρίς διαβούλευση μαζί

τους. Αλλά οι γκρίνιες αυτές ελάχιστα επηρέασαν τη γενική εντύπωση που επικράτησε, ότι η Ένωση ανέτρεψε την κατάσταση. Πέτυχε επειδή εμφανίστηκε ενωμένη γύρω από ένα ρεαλιστικό σχέδιο, πιο αποτελεσματικό από το αμερικανικό σχέδιο διάσωσης και λιγότερο ευνοϊκό προς τις τράπεζες. Οι τελικές εντυπώσεις επικρατούν αλλά δεν δίνουν μια ολοκληρωμένη εικόνα. Στην εικόνα ανήκουν επίσης και οι καθυστερήσεις και οι δισταγμοί στη λήψη των αποφάσεων, όπως και η ανοχή στις επικίνδυνες πρακτικές των χρηματοπιστωτικών οργανισμών που συνέτειναν στην κρίση. Στην εικόνα ανήκουν επίσης οι δυσκολίες που ακολούθησαν την απόφαση και παρατηρούνται κατά την εφαρμογή του κοινού σχεδίου. Η ρευστότητα δεν έχει αποκατασταθεί στις αγορές. Οι τράπεζες φοβούνται να δανείσουν. Αν υπήρχε μια οικονομική διακυβέρνηση θα είχαν επισημανθεί και αντιμετωπισθεί, ίσως, νωρίτερα οι παλαιοί και νέοι κίνδυνοι.

Οικονομική διακυβέρνηση χρειάζεται για έναν πρόσθετο λόγο. Η εποπτεία σε μια αγορά δεν την προστατεύει από φαινόμενα που προκαλούνται σε μη εποπτευόμενες αγορές. Το αποδεικνύει το παράδειγμα της κρίσης που μεταφέρθηκε από την μη εποπτευόμενη αγορά των ΗΠΑ στην εποπτευόμενη αγορά της Ευρώπης. Την αναγκαία διαπραγμάτευση για την καθιέρωση ρυθμίσεων με διεθνή ισχύ και την εφαρμογή τους στην Ένωση δεν μπορεί να κάνει παρά ένα όργανο που δεσμεύει όλους. Στην Έκτακτη Σύνοδο Κορυφής που συνήλθε στις Βρυξέλλες την περασμένη Παρασκευή η Ένωση αποφάσισε να παρουσιάσει στη Σύνοδο των είκοσι πλέον ανεπτυγμένων χωρών στις 15 Νοεμβρίου κοινές προτάσεις των κρατών μελών. Να υποστηρίξει μεταξύ άλλων «ότι όλοι οι χρηματοπιστωτικοί παράγοντες συστημικής σημασίας, όπως τα γραφεία βαθμολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας ή οι οργανισμοί επενδύσεων ρίσκου (hedge funds) θα πρέπει να αποτελούν αντικείμενο κανόνων ή τουλάχιστον επιτήρησης σε όποιο έδαφος και να δρουν...» και να ανατεθεί στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο κεντρικός ρόλος για την πρόληψη κρίσεων. Όμως όπως παρατήρησε ο διεθνής τύπος κοινές προτάσεις διατυπώνονται εύκολα αλλά θα μείνουν ανεφάρμοστες όσο η Ένωση δεν έχει ακόμη αποδεχθεί κοινές διαδικασίες εφαρμογής που θα καταστήσουν τις προτάσεις σε όλα τα κράτη μέλη της δεσμευτικές. Ένα βήμα προς αυτή την κατεύθυνση θα αποτελούσε μια ουσιαστική πρόοδο.

Συμπεράσματα

Κάθε ύφεση μας θυμίζει τους κινδύνους που διατρέχει η κοινωνική μας οργάνωση, όταν δεν υπάρχουν φραγμοί στις επιχειρηματικές πρωτοβουλίες και την επιδίωξη του κέρδους, όταν δεν ελέγχονται οι οικονομικές εξελίξεις και δεν γίνονται αντιληπτές οι ανισότητες που εκτρέφει η κοινωνία. Κάθε κρίση αποτελεί γι' αυτό αφορμή για αναθεώρηση αντιλήψεων και θεσμών και καθιέρωση νέων κανόνων.

Η αναθεώρηση είναι περισσότερο παρά ποτέ αναγκαία. Πλούτος παράγεται και χάνεται με κερδοσκοπικές κατασκευές κεφαλαιούχων. Στην εργασία δίνεται όλο και λιγότερη προσοχή. Οι διαδικασίες παραγωγής, η παιδεία, το περιβάλλον παρά την τεχνολογική πρόοδο δεν ικανοποιούν τις ανάγκες των ανθρώπων. Η φτώχεια εξακολουθεί να υπάρχει σε μεγάλη έκταση. Σήμερα πληρώνουμε το τίμημα του δόγματος της ανεξέλεγκτης ελευθερίας των αγορών, το οποίο επέβαλαν οι συντηρητικές πολιτικές δυνάμεις επειδή εξυπηρετούσε τα οικονομικά συμφέροντα που τις στήριξαν.

Η κρίση έχει οδηγήσει σε καθοριστικές αλλαγές:

- Το δόγμα, ότι η χωρίς κρατικούς ελέγχους λειτουργία της αγοράς αποδίδει το βέλτιστο αποτέλεσμα για το κοινωνικό σύνολο, κατέρρευσε. Η πίστη, ότι η πληροφορική, η μαζική ενημέρωση, οι χωρίς εμπόδια επικοινωνίες, οι

παγκόσμιες επιχειρηματικές διασυνδέσεις δημιούργησαν ένα ανθεκτικό σε οικονομικούς κλυδωνισμούς σύστημα, διαψεύσθηκε.

- Η ιδεολογία της απόλυτης ελευθερίας των επιχειρηματιών στην αγορά έχασε την ηθική νομιμοποίησή της. Τα πρότυπα που ανέδειξαν και επέβαλαν οι Ηνωμένες Πολιτείες έχασαν το κύρος τους. Αλήθειες που είχαν αμφισβητηθεί καθορίζουν και πάλι την πολιτική συζήτηση. Η κρίση μας υπενθύμισε έντονα, ότι η δημοκρατική λειτουργία της κοινωνίας προϋποθέτει σε όλους τους τομείς αντιεξουσίες και ελέγχους· ότι η ηθική απαιτεί σεβασμό του άλλου, όρια στην αυθαιρεσία, ευθύνη και λογοδοσία και στις οικονομικές συναλλαγές.
- Η μεταφορά πόρων από την πραγματική οικονομία στον χρηματοπιστωτικό τομέα θέτει φραγμούς στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της πραγματικής οικονομίας. Η παραγωγή ενέργειας, η διατροφική επάρκεια, η προστασία του περιβάλλοντος και η βελτίωση της ποιότητας ζωής είναι τομείς που πάσχουν από στέρηση κεφαλαίων. Αυτό πρέπει να αλλάξει.
- Εκείνοι που προκάλεσαν την κρίση επηρεάζουν ακόμη τις πολιτικές αντιμετώπισής της. Η πολιτεία διαθέτει αυτή τη στιγμή μέσα πίεσης απέναντί τους. Οφείλει να τα χρησιμοποιήσει. Να καθορίσει νέους όρους που θα διασφαλίζουν το κοινό συμφέρον και θα αποτρέπουν νέες κρίσεις.
- Η κοινωνικοποίηση των ζημιών, που επιχειρείται από τις επιχειρήσεις που κυριάρχησαν στον χρηματοπιστωτικό τομέα, δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή χωρίς όρους, όρους που να λαμβάνουν υπόψη το αίτημα και την ανάγκη για κοινωνική δικαιοσύνη και για την λογοδοσία των υπευθύνων.
- Οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν αποτελούν πια την οικονομικά κυρίαρχη δύναμη η οποία καθορίζει κατά την κρίση της τη λύση των διεθνών οικονομικών προβλημάτων. Ο σεισμός που συγκλόνισε τις χρηματοπιστωτικές αγορές ανέδειξε τις μεγάλες αδυναμίες τους, τις εξαρτήσεις τους και τις νέες σχέσεις δύναμης που έχουν διαμορφωθεί. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, η Κίνα, η Ρωσία αλλά και αναδυόμενες οικονομίες όπως η Ινδία και η Βραζιλία θα συμβάλλουν στη δημιουργία ενός πολυπολικού κόσμου. Χώρες χωρίς ισχυρή κρατική αντιπροσώπευση, όπως η Αφρική, αλλά με πληθυσμούς που υποφέρουν από υποανάπτυξη και φτώχεια θα ζητούν μέρισμα της ανάπτυξης.
- Η Ευρωπαϊκή Ένωση ανέπτυξε βαθμιαία στη διάρκεια της κρίσης μια δυναμική αντίδραση που οδήγησε στην αποδοχή από τα κράτη μέλη ενός κοινού τρόπου αντιμετώπισής της. Η κρίση ανέδειξε τις αδυναμίες της διακυβερνητικής προσέγγισης των προβλημάτων και την ανάγκη μιας οικονομικής διακυβέρνησης. Η οικονομική διακυβέρνηση που σήμερα δεν είναι αποδεκτή θα επιβληθεί από τα πράγματα είτε μέσα από τους υπάρχοντες θεσμούς είτε με νέους τρόπους συνεργασίας.
- Η ενοποίηση της Ευρώπης όπως δείχνει το παράδειγμα της ΟΝΕ θα προχωρήσει με τη βαθμιαία δημιουργία όλο και περισσότερων διευρυμένων συνεργασιών διαφόρων μορφών σε διάφορους τομείς πολιτικής. Η κατά προβλήματα οικοδόμηση της ευρωπαϊκής εξέλιξης θα είναι το εφικτό και πραγματοποιήσιμο μοντέλο ενοποίησης.

Η υπερδιόγκωση του χρηματοπιστωτικού τομέα ελάχιστη σχέση είχε με τις δραστηριότητες της πραγματικής οικονομίας. Οφειλόταν σε κερδοσκοπικές

κατασκευές και δεν ήταν διατηρήσιμη. Θα οδηγούσε αναπόφευκτα σε κρίση. Η Ευρωπαϊκή Ένωση σε συνεργασία με τις άλλες αναπτυγμένες χώρες οφείλουν να διαμορφώσουν ένα νέο σύστημα εποπτείας και ελέγχου των χρηματοπιστωτικών αγορών. Το σύστημα αυτό για να είναι αποτελεσματικό πρέπει να είναι διεθνές.

Η κρίση έδωσε αφορμή σε μια θεωρητική συζήτηση σε σχέση με το μέλλον του καπιταλιστικού συστήματος. Υποστηρίχθηκε ότι η κρίση μπορεί να αποτελέσει την απαρχή μιας ριζοσπαστικής αλλαγής του. Όμως πολύ μεγαλύτερες αναταράξεις στο παρελθόν όπως η ύφεση του 1929 και οι δυο παγκόσμιοι πόλεμοι δεν είχαν αυτό το αποτέλεσμα. Αυτό που είναι πιθανό και πρέπει να προκύψει τώρα είναι νέες μορφές οργάνωσης της χρηματοπιστωτικής δραστηριότητας και νέες αντιλήψεις για τη σχέση κράτους και αγοράς.

Η κρίση δεν επέφερε μια ιδεολογική τομή που ανατρέπει ριζικά την μέχρι τώρα θεώρηση του ρόλου της κρατικής εξουσίας. Ήταν και παραμένει σημαντικός συντελεστής της υπάρχουσας οργάνωσης της κοινωνίας, ακόμη και των αγορών. Οι χρηματοπιστωτικές αγορές αναπτύχθηκαν με τη συγκατάθεση του κράτους. Τα κράτη τις χρησιμοποίησαν για να καλύψουν τις ανάγκες τους σε δανεισμό και επενδύσεις. Οι μεγαλύτεροι δανειστές των ΗΠΑ που κατέχουν αμερικανικά χρεόγραφα είναι κράτη, η Κίνα, η Σαουδική Αραβία, οι χώρες της νοτιοανατολικής Ασίας. Η ιδεολογία που καθοδήγησε τα κράτη στα σχέδια διάσωσης δεν επαγγέλλεται ούτε την κατάργηση του καπιταλισμού ούτε του χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού. Οι χρηματοπιστωτικές αγορές θα εξακολουθήσουν να υπάρχουν. Η νέα φάση εξέλιξής τους θα είναι συνέχεια του παρελθόντος τους. Αλλά οι αγορές δεν θα μπορούν πια να νομιμοποιήσουν το αίτημα για πλήρη και ανέλεγκτη ελευθερία που είχαν άλλοτε. Έθεσαν σε κίνδυνο την όλη οικονομική οργάνωση και ανάγκασαν το κράτος να παρέμβει. Η επιχείρηση διάσωσης το μετέτρεψε από παρατηρητή σε συνυπεύθυνο.

Τα κράτη ζουν σήμερα μια από τις λίγες στιγμές που μπορούν χωρίς ισχυρές αντιρρήσεις να επιβάλουν κανόνες παιχνιδιού στις επιχειρήσεις. Το πολιτικό διακύβευμα της διαμάχης που θα αρχίσει αμέσως μετά την μερική ομαλοποίηση της κατάστασης θα αφορά το ρόλο του συνυπεύθυνου κράτους. Θα είναι μόνο ένας αστυνόμος της αγοράς ή θα έχει γνώμη για τη λειτουργία της και θα επιδιώκει να ληφθούν υπόψη τα συμφέροντα των πολιτών και του κοινωνικού συνόλου; Οι απαντήσεις δεν θα προκύψουν μόνο από μια θεωρητική αναζήτηση του τύπου πόση απορρύθμιση ή πόση ρύθμιση είναι αναγκαία. Η κατάληξη θα προσδιορισθεί από τη στάση των πολιτικών ηγεσιών και τους κοινωνικούς πολιτικούς αγώνες που θα συνοδεύσουν και θα διαμορφώσουν την κρατική παρέμβαση που βρίσκεται σε εξέλιξη. Αυτοί θα κρίνουν αν θα υπάρξει περισσότερη δημοκρατία, ανάπτυξη και κοινωνική δικαιοσύνη. Η κρίση αποτελεί πρόκληση για δράση.